

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Böra runstenar och hållristningar uppmålas?

Hallström, Gustaf

Fornvännen 26, 171-180, 257-283

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1931_171

Ingår i: samla.raa.se

Böra runstenar och hällristningar uppmålas?

Av

GUSTAF HALLSTRÖM.

I.

enna fråga har vid upprepade tillfällen sysselsatt de för fornvården intresserade, utan att något förslag framkommit, som kunnat tillfredsställa alla eller ens de flesta av de fordringar, som resa sig, om ett uppmålande skulle principiellt godtagas. Dessa fordringar äro i första hand, att de vetenskapliga tolkningsmöjligheterna icke försämrass, att fornlämningen icke utsättes för skador, ej ens risker, samt att densamma icke förlorar i utseende eller karaktär, utan helst tvärtom. Det sista sammanhänger med frågan om fornlämningens ursprungliga karaktär och utseende. Hur har fornlämningen ifråga sett ut i forntiden? Förgriper man sig på densamma genom att uppmåla den? Som arkeolog anser jag mig skyldig att först ventilera dessa sista frågor.

Först och främst — ha hällristningar och runristningar, vilka båda utmärkas genom i berg eller sten inhuggna (inknackade), inslipade eller ristade linjer, bildande figurer eller skrift, under forntiden haft dessa linjer förstärkta genom färg?

Beträffande hällristningar kan jag för nordiskt område svara, att därom veta vi ingenting. På ingen av de tusentals figurerna å bronsålderns ristningar har färg av något slag hittills upptäckts. Ej heller från den yngre stenålderns ristningar i Norge och Nord-sverige, med ett — och enligt min mening osäkert — undantag, ristningen vid Leiknes vid Tysfjorden i Nordland (68° 14' n. br.). Denna ristning, som upptar en yta av mer än 200 kvm., är uppfylld av jättestora konturtecknade djurbilder. Lokalen har summariskt undersökts och sedan lika summariskt behandlats av den norska geologen J. Rekstad i "Naturen" 1916. Han avslutar sin framställning sålunda: "I de fine rids i linjerne for figurerne sees der til-

dels spor av rød okkerfarve. Dette synes mig at tale for, at linjerne efter polituren har været malet med rød okker. Naar der nu sees saa litet til malingen, finder det sin forklaring ved, at den i tidens løp er slitt bort af vind og vand, utsat som den her har været."

Jag har anledning att anse att herr Rekstad här gjort en förhastad slutsats. Året efter gjorde jag nämligen en minutiös avbildning av denna ristning med hjälp av artisten H. Faith-Ell. Vi stannade i flera dagar på platsen och gingo över varje tum av ristningen. Före avtecknandet (kopiering i naturlig storlek) drogs varje djurkontur upp med fina kritstreck, ett på var sida om den breda konturlinjen. Trots detta intima handskande med ristningen iakttog vi ingenstädes någon färg. Däremot förekom, att granitklippans ofta stora kvartskorn, som i ristningslinjerna avslipats, visade färgskiftningar, vilket möjligen förvillat herr Rekstad.

Det är naturligtvis icke matematiskt uteslutet, att hans iakttagelse ändå skall visa sig riktig. Jag hade vid mitt besök icke haft tillfälle att läsa hans uppsats, ett faktum som jag nu djupt beklagar. Jag tror dock icke att en ursprunglig färg skulle ha kunnat bevara sig på denna klippa, som icke sluttar mera än att man överallt kan gå upprätt på densamma, se fig. 62. Den ligger högt (c:a 33 m. och högre över havet) och alldeles fritt samt starkt utsatt för vindar och nederbörd. Det är dessutom att observera, att denna ristning icke visar nedsänkta linjer, utan polerade linjer i klippans plan, vilket i och för sig gör det otroligt att en eventuell färg skulle ha bevarats.

Beträffande hållristningar i allmänhet kan man, med deras placering å sluttande eller flata klippor som utgångspunkt, ha rätt att anmärka, att en eventuell ursprunglig imålning icke kunnat motstå årtusendenas atmosfäriska inflytande. Färgen skulle alltså ha kunnat spårlöst försvinna, till vilket då rent inre upplösningsprocesser i färgen själv kunnat bidra. Antagandet av uppmålning av hållristningslinjerna kan ju i viss mån styrkas därav, att vi faktiskt känna till en samtidig användning av färg för likartat syfte, nämligen vid hållmålningarna. Dessa anträffas inom alldeles samma utbredningsområde som de skandinaviska stenåldersristningarna. Hållmålningarnas färg är framför allt den röda, med nyanser från rödbrunt till klarare rött. I ett enda fall har jag funnit gul färg (Telemarken). Några av mig tagna färgprov från dylika målningar

Fig. 62. Hållristningsklippa vid Leiknäs, Tysfjorden, Norge.
Foto förf.

ha analyserats och befunnits i ett fall (Jämtland) utgöras av ett starkt järnoxidhaltigt ämne, möjligen en bränd järnrik lera eller annat bränt järnrikt material. I ett annat fall (Romsdalen) var saken vanskligare att avgöra, men möjligheten av att det var fråga om ett organiskt ämne är icke utesluten.¹ Bindemedlet är i båda fallen icke uttrönt.

Om man resonemangsvis godtager antagandet att hållristningarna haft färg till förstärkandet av bildaspekten (eller av andra, t. ex. praktiskt magiska skäl), och man å andra sidan vet att hållmålningarna ha sitt läge på lodräta, ofta överskärnade klippväggar att tacka för sitt bevarande till våra dagar, ställes man alltså inför den bestämda fråga, som nyss antyddes: kan icke färgen å hållristningarna, som i de allra flesta fall äro anbragta på sluttande eller t. o. m. vågräta hållar, under tidernas lopp ha förstörts och försvunnit? Jag vill då först nämna, att jag är fullt och fast övertygad om, att en del hållmålningar undergått detta öde. Det synes mig ligga i sakens natur, att man, kanske i stor utsträckning, anbragt hållmålningar även på andra än lodräta klippor. Det har också lyckats mig att på ett ställe, i Romsdalen, upptäcka sådana målningar. Klippan var där starkt lutande ($75-80^\circ$), se fig. 63, och målningen var så förstörd, att större delen av djurbilderna förkommit, medan resten var i ett starkt upplösningstillstånd. Genom vad jag tror inverkan från den i klippytan insugna färgen visade denna yta i målningslinjerna så starka flagringstendenser, att förstörelseprocessen var fullt åskådlig. Om ett eller annat hundratal år äro kanske dessa målningar helt förintade.

På grund av denna upptäckt, som visar möjligheten av att en målning på oskyddad och lutande klippyta kunnat bevaras i omkring 4,000 år, är jag stärkt i min redan tidigare fasta övertygelse, att imålning av hållristningslinjer icke varit bruklig. Det borde ha bevarats något enda spår av färg i de ofta djupa och skrovliga ristningslinjerna på våra tusentals hållristningar, vilka linjer ju äro ägnade att bidra till bevarandet av en eventuell färg. Vidare förekomma ristningar ej blott på lindrigt lutande, utan även på så

¹ Analyser av dr R. Manzelius. Jfr mina uppsatser i Ymer 1907, p. 226, och i Fornv. 1909, p. 55. De av naturen själv tillagade färgämnen finnas här och var inom Nordskandinavien, sålunda i så gott som alla norrländska landskap och ofta i förbindelse med stenåldersfynd.

pass branta klippor, som vid nyssnämnda norska hällmålning och t. o. m. på helt lodräta klippväggar (dock ytterst sällsynt). Dessutom — och enligt min mening av stor vikt till frågans bedömande — förekomma ristningar även i slutna rum, på gravkistornas lodräta väggstenar. Som exempel nämner jag Kiviksgraven och Sydvästnorges bronsåldersgravar.¹ Om färg här använts, borde väl något spår därav ha bevarats.

Fig. 63. Hällmålningsskippa i Romsdalen, Norge.

Foto förf.

Närmare denna fråga kan jag icke komma, utan nöjer mig med att fastslå, att vi icke ha ett enda bevisligt spår av färg bevarad till våra dagar vid våra nordiska hällristningar. Och jag vill tillägga, att själva hällristningstekniken gör färg överflödigt, då ju en i sten eller berg inhuggen linje, så länge den är färsk, bjärt sticker av genom sin egen ljusare färgton mot den omgivande orörda och mörkare ytan. Bildens tydlighet och åskådlighet åstadkoms alltså

¹ Se t. ex. E. de Lange: Ornerte heller i norske bronsældersgraver. Bergens Mus. aarb. 1912.

mest genom själva dessa ljusa linjer, stundom dessutom genom skuggorna i linjefördjupningarna, vilket senare ju än i dag gör det möjligt för oss att ganska gott se dessa bildframställningar, trots att ristningslinjerna icke längre stå ljusa mot den omgivande ytan, utan antagit dennas färg i stort sett. Samma iakttagelser beträffande såväl färskasom åldrade inhuggningar kunna ju studeras även på gravstenar från kristen tid, äldre och yngre.

Beträffande det nordiska materialet ha vi alltså kommit till den slutsatsen, att de två metoderna hållmålning och hållristning florerat vid sidan av varandra och att de, så vitt vi veta, icke blandats med varandra, samt att, om sådan blandning av metoderna förekommit, den icke ännu kan bevisas.

Beträffande utomnordiskt material ställer sig saken föga annorlunda. Det finns stora hållristningsgrupper, där en sammanblandning av metoderna icke förekommer och troligen icke heller förekommit. Sålunda det stora hållristningsfältet i Alpes Maritimes, som jag själv studerat, och där ristningarna ofta finnas på mer eller mindre lodräta ytor. Vidare ristningarna och plattrelieferna i de bretagniska stenkammargravarna, vilka jag även ägnat ett ingående studium på ort och ställe. I dessa senare, där ristningarna så gott som undantagslöst befinna sig "inomhus", på lodräta ytor eller i taken och där möjligheterna till bevarande av en eventuell färg måste anses vara särdeles goda, finnes så vitt jag vet ingen enda målad figur eller ens spår av färg. På samma sätt är det med de samtida på liknande sätt utstyrda stenkammargravarna på Storbritanniens öar.¹

Det finnes, så vitt jag nu erinrar mig, inom hela norra och mellersta Europas yngre stenålder eller bronsålder endast ett belägg på att ristningsfigurer uppmålats. Det är den stora stenkistgraven i Merseburg (prov. Sachsen)², vars väggstenar äro

¹ På Irland har man visserligen i en dylik grav funnit ornament i vit färg på gul botten, men utan förbindelse med ristning (Breuil: *Bronze-age sculpture in Ireland*, in *Proceedings of the royal irish academy*. Dublin 1921).

² Neue Zeitschrift für die Geschichte d. Germ. Völker (her.-geg. von K. Rosenkranz), Halle 1882, Fr. Klopffleisch: *Vorgesch. Altertümer d. Prov. Sachsen I*, Halle a. d. S. 1883. Rent stilistiskt sett torde denna företeelse vara det enda kontinentala motstycket till ovannämnda norska och ett sammanhang torde icke vara uteslutet.

prydda med ornament, men även med några bilder av föremål, allt inristat och uppmålat med röd och svart färg. Stundom synas dock förekomma ristade linjer utan imålning, stundom målade linjer utan ristning. F. ö. rör det sig här om verkligen ristade, fina linjer, ej huggna och breda. Äktheten av dessa företeelser har ifrågasatts.

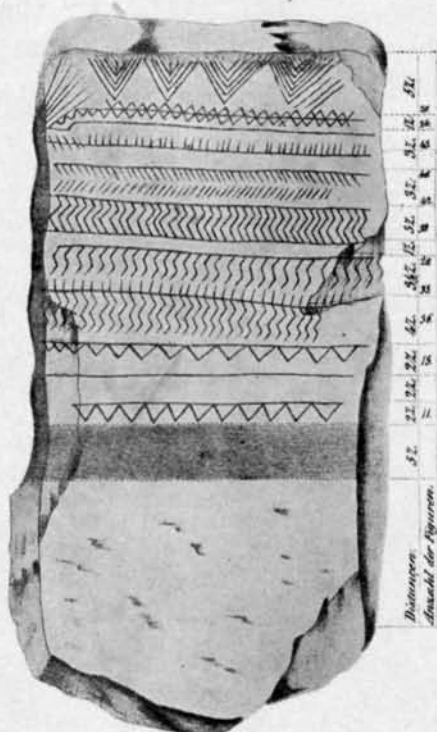

Fig. 64. Ornerad håll ur stenkista vid Merseburg, Prov. Sachsen.
Efter Rosenkranz.

På den Iberiska halvön känner jag ett verkligt tekniskt motstycke till våra hållristningar, vilket har sina linjer uppmålade (med röd färg). Bilden är en schematisk "idol"framställning från kopparåldern och förekommer på en lodrät hållmålning vid Peña tú i Asturien¹. Jfr fig. 65. Några av linjerna äro dock enbart målade. Vid sidan av "idolen" förekommer en svärdsfigur, där fästets fem

¹ I dessa trakter förekomma någon gång även rena målningar i stenkammargravarna.

nitar utmärkts med röda punkter, medan svärdskonturen f. ö. synes enbart huggen.

För ännu äldre tider finns som bekant ett ytterst rikt konstområde, som omfattar Sydfrankrike och den Iberiska halvön och bl. a. kännetecknas av ristningar och målningar å grottboningarnas väggar. Här kan man visserligen ibland träffa målning och ristning sammanblandade på en och samma figur, men tekniken är olika den tidigare av mig här behandlade. Ristningen är verklig rist-

Fig. 65. Målad hållristning vid Peña tú i Asturien.
Efter J. Cabré.

ning (teckning, gravering) och icke huggning. Målningen kompletterar teckningen eller ger verkliga ytor vid sidan av ristningens konturlinjer eller skrafferingsytor. En del av bilden kan alltså vara ristad, resten målad o. s. v. Med andra ord, vi stå här inför något helt annat än vad denna uppsats behandlar. Målningen utgör en integrerande och artistisk detalj i en expressionistisk bild, utan vilken detalj bilden icke skulle vara fullständig, då däremot de ovan behandlade figurframställningarna blott äro konturerade bilder med sina huggna eller på annat sätt behandlade linjer. Jag går därför här icke djupare in på den paleolitiska konsten, där man så vitt jag vet icke träffar en ristad eller huggen linje, ifylld med färg i direkt avsikt att förstärka densamma, göra den tydligare.

Beträffande de färger, som användes i den paleolitiska, liksom även i den neolitiska klippkonsten i Västeuropa, har M. C. Burkitt¹ gjort en kort sammanställning. Det kan ha sitt intresse att därav återge följande: "For the paintings the following materials were used:

1. Iron ores,
2. Carbonaceous matter,
3. Pyrolusite (MnO_2),
4. Kaolin.

The first of these gave bright red, dark red, chocolate, orange and yellow tints. The second and third gave black. The fourth, which was not used in early times, gave white. Some or all of these materials are to be found in their natural state in the district where the art occurs. The minerals were ground up, and mixed with marrow or fat", etc.

Vända vi oss till utomeuropeiska länder med stora, vitt skilda likartade klippkonstområden i alla världsdelar och från olika tidsperioder, får jag icke heller där belägg för att inhuggna linjer förstärkts genom färg. En ristad figur är utan färg, en målad figur utan ristningslinjer.²

Genom min framställning hittills har jag sökt påvisa att hållristningar praktiskt taget aldrig lämna bevis för en ursprunglig färgtillsättning i linjerna. Jag är fullt medveten om att den invändningen kan göras, att man även bör taga med i beräkningen sådana färger, som icke äro permanenta, alltså torra färger, såsom ockra eller krita, eller flytande, såsom blod och vissa vegetabiliska safter. Ingenting hindrar givetvis att dylika färger kunnat användas för att av vissa orsaker friska upp klippbilderna. För min del är jag dock lika svårövertygad om riktigheten av en sådan hypotes som av den föregående, framför allt därför att mina studier fört mig till den övertygelsen, att en hållristning (liksom en hållmålning) utförts endast för att tjäna ett stundens (här = en kort tidsperiods) ändamål, och för detta var den färskas huggningen som sådan tillräcklig. Vilket icke hindrar att en och samma klippa

¹ Prehistory. Sec. edit. Cambridge 1925, p. 205.

² När jag här förbigår den egyptiska konsten och dess närmaste avläggare, har detta sin orsak i att den icke kan betraktas under samma synvinkel som klippkonsten utan står på ett annat utvecklingsplan.

kunnat användas av flera eller t. o. m. många generationer i likartat syfte, m. a. o. fått nya figurer undan för undan. Frågan om icke-permanent färg i hållristningarna är f. ö. icke objekt för den utredning, som här lämnas. En diskussion därom måste ju för övrigt bli helt och hållet teoretisk.

Ur rent vetenskaplig synpunkt hade kanske varit önskligt, att i diskussionen även införa ristade och målade ornament å lerkärl och andra föremål, men även detta ligger utanför ramen av föreliggande uppgift.

Jag övergår nu till runristningarna. Här ställer sig saken med en gång annorlunda, i det att vi med full säkerhet känna ett mindre antal runristningar, vars inhuggna runor och ornament, endera eller bådadera, förstärkts med färg. Vad som här bör undersökas gäller alltså, huruvida imålning varit något generellt eller rent av obligatoriskt, eller — om så icke är förhållandet — huruvida denna sed uppträder spontant under hela runperioden eller är begränsad till någon viss del av densamma.

I uppsatsens andra avdelning skall jag genomgå de olika fall av dylika företeelser, som kommit till min kännedom, och därefter, under jämförelse med besläktat material, söka precisera vissa resultat.

ZUSAMMENFASSUNG.

Gustaf Hallström: Soll man Runensteine und Felsenzeichnungen nachmalen? I.

Eine Zusammenfassung dieses ganzen Aufsatzes in deutscher Sprache wird dem zweiten Teil desselben beigegeben werden, der in dem folgenden Heft der Zeitschrift erscheinen wird.

Böra runstenar och hällristningar uppmålas?

Av

GUSTAF HALLSTRÖM.

II.

föregående avdelning av denna uppsats har jag behandlat det nordiska hällristningsmaterialet ur den synpunkt, som rubriken anger. Jag övergår nu till runristningsmaterialet.

De av mig kända fallen av färgbeläggning på stenarna uppräknas här i ordning från norr till söder. Därvid medtager jag även sådana uppgifter på runstenarna själva, som enligt Brate och andra böra tyda på användning av färg. Det är av vikt att redan nu fastslå att en stor procent av fallen icke äro runstenar i vanlig mening, utan hällar utan runor, men ornerade i en stil, som utvecklats ur runstensstilen.

1. *Gästrikland*. Hedesunda s:n, Östveda. Ett härvarande mindre gravfält undersöktes 1903 och 1907 av O. Frödin. Vid den senare undersökningen fann han i grav 5 tre fragment av en sandstenshäll med ristade ornament. Ett av dessa täckte krukans med brända ben, varför är uteslutet att hällen kan vara yngre än graven, de två andra hittades i högens fyllning. Det ena av dessa senare bär spår av ett rött färgämne i linjerna (Stat. hist. mus. 13317). Fynden f. ö. voro relativt magra, men visa på vikingatid. Gravfältet som helhet anses av Frödin begynna redan under 600-talet och nå ned till 1000-talet (Mbl. 1905, p. 469). En senare datering av grav 5 än till 1000-talets mitt torde svårligen kunna göras. Tydligt är att hällen avsiktligt krossats vid eller före nedläggandet i graven. Med tanke på att graven är hednisk och att kanske alla nedan nämnda målade hällar synas vara kristna monument, kanske avsikten att förstöra är en bättre förklaring än den, att hällen ifråga skulle vara så mycket äldre än graven, att dess natur råkat i glömska. Östveda by ligger

endast en fjärdingsväg från Hedesunda kyrka och dennas läge gör troligt, att kristendomen kunnat nå hit ganska tidigt.

Vid en mikrokemisk undersökning av det röda pigment, som förekom å ristningen, har man kommit till följande resultat¹: "pigmentet är icke af organiskt ursprung; det håller ej påvisbart bly, kvicksilfver eller koppar, men rikligt järn, och utgöres otvifvelaktigt af (vanlig) rödfärg (järnoxid)".

[2.] *Uppland*. Björklinge s:n, Axlunda. Brate² har följande läsning av denna sten: "uefialtr · ok · borfast — ok + þelfi + þar litu + rita × stin × itir × ion × freta + sin ikulfr · iok · stin · þelfi · iok stni." Det utanför slingan stående "stni" uppfattas av Brate som en rättelse av det "iok", vartill "þelfi" är subjekt, och anses stå för "stendi" "målade". "Vävjalld och Borgfast — och Tälve, de läto resa stenen efter Jon, sin frände. Ingulv högg stenen. Tälve högg, målade".

Ordet utanför slingan har undfallit äldre tolkare (Lilj. 253 m. fl.). Tydningen synes möjlig, jämför nedan n:ris 7 och 8, men ej säker. Av namnet Jon att döma bör ristningen uppfattas som kristen. Den är också enligt teckningen hos Dybeck (1:244) försedd med ett enkelt inristat kors mitt inuti slingorna, vilket kors emellertid icke går väl ihop med kompositionen, utan snarare torde vara en senare tillsats. Likaså det osäkra minimala kors, som å samma teckning ses över masttoppen på skeppet underst å ristningen.

3. *Uppland*. Vaksala s:n, kyrkans bogårdsmur (fig. 103). Johannes T. Bureus har i sina runuppteckningar, som dels härröra från honom själv — 1594 och följande år — dels från hans medhjälpare Aschaneus m. fl., flera uppgifter om en runsten i "Bolgårdsmuren Vtantil". I den handskrift, som i K. biblioteket signeras F. a. 5, ges följande runtext: . . Rþ + ʒþnr + ʒl(þ + þnr × ʒþ +) þʒtʌ ʒlþl × ʒʒnrþnrþ(þʒ + ʒ)nrþ + ʒnrþl . . med följande översättning: "(Biu)rn faþur sin auk Igga aftär dini IgulBurn äk Gudz mudir". Därefter kommer följande anteckning, som emellertid är överstruken med tre bläckstreck: "föreskrifna 10 stafvarne þ þnr + ʒþ × och þʒ × ʒ voro färgade med sköneste Cinober, däd jag anorstädes på ingen Runesten än funnit hafver".

¹ Analysen utförd av hrr Otto Holmberg och Carl Benedicks vid Uppsala kemiska universitetslaboratorium den 29 april 1909.

² Svenska runristare. Vitterh. akad. handl. B. 33:5—6, p. 92.

I en annan handskrift (F. a. 6) lämnas för samma sten "Vtan på Waxala Bohlgård" samma läsning med några små variationer. Någon markering av, vilka runor voro målade, finnes icke här, men det tillägges efteråt: "med röda stafvarna".

I en tredje handskrift¹ har han antecknat: "de röde stafvarna syn-tes utan på först gula, men rifne voro de röde med skönste fergeer."

Här är det alltså tydligt att det varit runorna själva, som varit rödfärgade, och vidare att färgen varit så fastsittande, att den tålde vid en "rivning", vilket väl torde betyda en tvättning eller åtminstone avputsning. Stephens, som torde ha varit den första som observerat Bureus' uppgift, identifierar stenen med Lilj. 195. Den senares uppgifter och läsning äro: "Kyrkogårdsmuren östra. Niskunukr × lit (raisa stain iftir Ikulbiur)n × faþur × sin × auk × Ika × iftir buota + sin. Ku(þ... hialbi...) þini. Ikulburn + ak × kuþs muþir".²

Det är tydligt att redan på Bureus' tid endast tio runor visat sig ha haft färg. I sin här först citerade uppteckning sätter han dessa tio runor inom parentes och i den sista markerar han dem med rött bläck. Man kan tänka sig möjligheten att runstenen någon tid före Bureus' besök haft ett mer skyddat läge, men att dess inläggande i kyrkogårdsmuren gjort att färgen med tiden försvunnit. Av vikt är att konstatera, att stenen är "kristen".

[4.] *Uppland*. Knivsta s:n, kyrkan. Enligt meddelande av prof. v. Friesen och baron Rud. Cederström lär baron Eman. Cederström på Krusenbergs ha uppgivit, att när kyrkan på 1890-talet restaurerades, anträffades i en av dess murar en runsten, i vars ristning tydligt kunde ses röd färg. Den blev emellertid omedelbart uppmålad med röd oljefärg på föranstaltande av prost C. A. Öhrn.

¹ Ej tillgänglig för mig vid uppsatsens utarbetande, emedan utlånad. Citatet hämtat från Stephens: *The Old Northern Runic Monuments I* (1866—67) p. 91. Liknande citat hos H. Hildebrand: *Minne af Joh. Bureus*, 1910, p. 184, noten.

² I *Uppl. forn.-förr.* B. V, p. 73, återges en obetydligt avvikande läsning och hänvisas till Peringskiölds *Mon. Upl.* p. 246 (där f. ö. stenens läge beskrives sålunda: "i Waxala östre Bogårdsmur utan til en afslagen Runesteen nederst i grundwalen och half under jorden liggande". Peringskiöld har även ett träsnitt, tydligen efter Bureus). Dybeck (*Sveriges Runurkunder I: 175*) säger att den "ligger i södra kyrkogårdsmuren utantill och så lågt att hälften af den yttre runraden till vänster (å ristningen) är under jorden".

[5.] *Uppland*. Sigtuna. Enligt meddelande av aman. E. Floderus lär runstenen Lilj. 9, i "borgmästarvreten", nedanföör västra sluttningen av Klockberget, visa spår av röd färg. Denna ristning är dubbelsidig¹, baksidan med kors och slinga utan runor. Det lär vara framsidan, som visar färgspår. Dess inskrift ger ingen kristen formel och visar ej heller kors, men torde ändå få anses ungefär samtidig med sin säkert kristna sidoristning. Stenen bör anses ha ursprungligt läge, men ligger sedan länge omkull.²

[6.] *Södermanland*. V. Tälje s:n. I Ransakningarna om antiqviteterna 1667—1684 upplyses: "Uthi et bärg h wäster om Staden wedh Turinge wägen på wänster sijdan nähr man Reser ifrån staden, strax första Skougzbacka på et slätt bergh hardt wed wägen finnes uthugget et aflongt bäläte med monga runa bookstäfwer kring; alt såsom det finnes wedh allmänne wegen, haffwa Resandhe män mossan afrijffwit och bookstäfwerne med rödh Creta illuminerat".³

Runristningen ifråga torde vara endera av de två tätt intill varandra i fast och lodrät häll huggna ristningarna, som ännu i dag glädja ögat tätt söder om landsvägen vid gamla Turingevägen, alltså Lilj. 797, 798. Båda äro ristade på föranstaltande av Hulfastr, som här lät "braut rupia" och bro göra. Den ena ristningen har önskeformeln "Kup hialbi ant" och är korsmärkt.

Ransakningarnas uppgift kan ju vara fullt i sin ordning, och man behöver icke antaga att ristningen på den tiden visat en ursprunglig röd färg, vilket meddelarna sökt ge en krystad förklaring. Men man kan knappt underlåta att fästa sig vid, att det var röd krita, som användes. Kan möjligen därbakom ligga, att så mycket röd ursprunglig färg någon gång varit synlig å denna ristning, att man roat sig med att fylla ut även de bortfallna partierna? Det förefaller mig som om röd krita lika litet på 1600-talet som nu kunnat vara någon kurant vara, utan att den bör ha anskaffats med en viss ansträngning, i ett motiverat syfte.

¹ Jfr n:o 5 hos O. Juel: "Sigtunas runstenar" i Upl. forn.-föör. TS. XXVI. Där hänvisningar till andra runtolkare.

² Förberedelser för ett resande äro dock gjorda.

³ Aman. I. Schnell har gjort mig uppmärksam på denna uppgift. Bureus nämner även en ristning här, "i et bärg wid Turinge Wägen", men säger ingenting om någon uppkritning.

7. *Södermanland*. Y. Järna s:n, Gerstadberg (fig. 104).¹ Å denna sten, som relativt nyligen upptäckts, slutar inskriften med orden: "esbirn · risti · auk · ulfr · stainti", vilket av Brate översattes med: "Äsbärn ristade och Ulv målade". Han tillägger: "Av 'stainti' framgår att ristningen fyllts med färg" och hans uppfattning är (på grund av nedannämnda stenar från Eskilstuna och Ardre), att färgen varit röd. Något spår av denna färg har synbarligen icke anträffats av Brate.

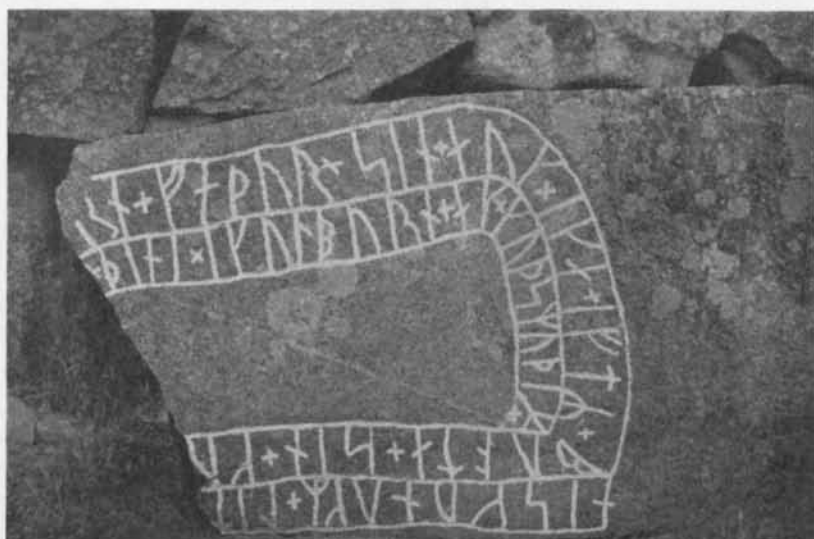

Fig. 103. Runsten i kyrkogårdsmuren, Vaksala, Uppl. Foto Brate.

Ristningen ifråga är "kristen". Nekrologen avslutas med orden: kuþ : hielbi : ant : þaira : feþrka : auk : kus : moþir.

Någon invändning mot tolkningen av stainti kan jag icke göra. Fritzner² har verbet steina, steinda, steint, i betydelsen "overstryge med Farve, Maling". Av visst intresse är, att ordet stainti (jänte de två sista runorna i Ulfr) står utanför slingan liksom på Björklingestenen, se ovan n:o 2. Hela satsen (esbirn etc.) är mycket starkt sammanträngd.

¹ E. Brate: Skansens runstenar, Meddel. fr. Nord. mus. 1897, p. 13, samma förf.: Svenska runristare, p. 60.

² Ordbog over det gamle norske sprog.

[8.] *Södermanland*, Ö. Selö s:n, Nybble, Lilj. 947. Brate¹ läser här: sain : hiuk : i : sbern : stintn : at uitum : etc., och översätter: stenen högg Åsbärn, målad till minnesmärke, etc. Under hänvisning till föregående ristnings stainti anser han tolkningen bevisad. Det är att märka att S. Bugge² har en helt annan tolkning (han anser ordet vara "ment som standa", stå). Stephens läser "stinte". Då

Fig. 104. Runsten vid Gerstadberg, Y. Järna socken, Söd.
Foto Wessén och Faith-Ell.

det råder sådan ovisshet om ordets rätta läsning och därigenom tydning, torde vara säkrast att även lekmannen intar en viss försiktighet, även om Brates tolkning synes ansluta sig bäst till textordet.

9. *Södermanland*. Ö. Selö s:n, kyrkogården (fig. 105). Stenen är relativt nyupptäckt och läses av Brate³ sålunda : hir : skal : stenta :

¹ Sv. runristare, p. 60.

² Brate-Bugge: Runverser, Ant. TS. X p. 202.

³ Skansens runstenar, p. 13.

staena : þisir : runum : ru[þ]nir, etc., vilket översättes: här skola stånda — stenar dessa — med runor rödfärgade, etc.

Den metod, som denna och föregående inskrifter avse, nämligen med "ristning och ristningens målning som särskilda operationer" anser Brate (l. c.) förutsättas av Havamal 155:4, 5 (svā ek rist — ok i rūnom fāk, så jag ristar och målar i runor). Det i ru[þ]nir

Fig. 105. Runsten på Över Selö kyrkogård, Söd.
Foto Brate.

felande þ anser Brate kunna suppleras med fullkomlig säkerhet.¹ Vid en granskning av hans och prof. Wesséns fotografier synes dock framgå att ur textkritisk synpunkt säkerheten visst icke är fullkomlig. Redan de två första runorna i ordet äro oklara och förvillas dels av linjerna till ett här övertvärande "koppel", dels av sprickor i stenen. De tre sista runorna äro dock fullt säkra.

¹ Möjligen är det denna sten, som O. Almgren avser i Sveriges fasta fornlämningar 1 uppl., p. 45, 2 uppl., p. 80, då han säger: På en runsten talas om att "rista röda runor". Prof. Almgren har muntligen meddelat att min förmodan är riktig.

Ristningen har ingen kristen formel och är icke korsmärkt.

10. *Södermanland*. Sundby kyrka. Denna kalkstenshäll, som år 1915 anträffades, förmodligen i ursprungligt läge på kyrkogården, utgör ena långsidan av en stenkista från 1000-talets förra hälft.¹ Den bär ingen inskrift, endast ett symmetriskt runstensornament efter sin övre längdhälft. Detta ornament har först uppristats med ett skarpt instrument och har sedan fått sina konturer förtydligade genom pickhuggning. Hela hällens yta är avslipad, men det finns ingen reliefering eller liknande behandling av ytan för att ge ornamentet reliefkaraktär. Däremot har ornamentet genom målning kommit att skarpt markeras mot den släta ytan.

Tre färger ha använts: brunt, rött och blått. Dock endast å slingornas ytor, ej deras konturer.² De breda slingorna uppvisa två färger, en å mittfälten (omkring 6 cm. breda) och den andra bildande två cm. breda bårder på sidorna därom. De senare visa brun färg, de förra blå (å det ena bandet först blå, sedan röd), med skarpa gränser emellan. Dessa gränser ha stundom markerats genom ritlinjer. De smala bandslingorna äro bruna, den ena bladliknande utväxten röd. Endast en del av hällens färgbeläggning är bevarad. Egentligen är det besynnerligt att något alls finns kvar, då såsom Lindqvist säger (p. 50) "ockran bildar ett tunt puder, som vid beröring färgar fingret".

Hällens dimensioner äro $1,8 \times 1 \times 0,01$ — $0,14$ m., den förvaras i Stat. hist. mus. (inv. 16799). Rörande dess användning, jfr nästföljande.

11. *Södermanland*. Eskilstuna. Vid grävningsarbeten å Klostergatan anträffades år 1912 delar av ett gravmonument av ursprungligen blå kalksten från förra hälften av 1000-talet, vilket S. Lindqvist ägnat en ingående behandling.³ Jag hänvisar till denna lik-

¹ Enligt S. Lindqvist: Den helige Eskils biskopsdöme. Ant. TS. 22 (1915), p. 35, 48, 100. Jfr ibid. fig. 16 (p. 37).

² Lindqvist behandlar denna målning p. 48. Han kallar färgen ockra, men meddelar ingen analys. Han antyder möjligheten, att ramens linjer (kanske även konturlinjerna) markerats även av färg, men att ockran av rinnande vatten förts ut, i så fall efter stenens upptagande ur jorden. Någon bindande bevisföring för detta påstående meddelas dock icke.

³ Den helige Eriks biskopsdöme, p. 13 ff., 49 m. m., fig. 5—12. De dåliga ljusförhållandena å museet nu på hösten ha tyvärr omöjliggjort en effektiv granskning av färgföreteelserna på detta och andra där förvarade monument. Dock synes mig som om färgerna i mycket stor utsträckning försvagats.

som till den å Stat. hist. mus. rekonstruerade ståtliga gravkistan (inv. 14734) med sina runinskrifter å ena gavelhällen och ena långsidan samt sina rika ornament å alla fria sidor.

Inskriften visar en kristen önskeformel. Ornamentens konturer ha djupt inristats med ett spetsigt verktyg och bottenplanet mellan ornamentsslingorna har i allmänhet svagt nedsänkts genom mejselbehandling, så att slingorna framträda i svag relief.

"Ställvis anträffas rester av färg. Dylika iakttagas även å övriga hållar från samma plats" säger Lindqvist (p. 22). Vid behandlingen av färgföreteelserna (p. 49) nämner han flera färger: brunt i flera nyanser, rött, tegelrött, svart. Själva slingorna visa brun och ljusbrun färg med konturerna ibland "skärpta med svart". Bottenfält och ramlinjer synas sakna färg. I några runor, å båda de runförsedda hållarna, ses tegelröd ifyllning. En runa är målad brun.

Å Eskilstunamonumentet, liksom även å Sundbyhällen, bilda de bruna, blå och svarta färgerna "en fast skorpa, varå ännu strimmar äro synliga efter den grova pensel, varmed de påstrukits". Detta till skillnad mot Sundbyhällens röda ockra (se ovan).

12. *Östergötland*. Linköpings domkyrka (fig. 106). Under de grävningar, som 1915—1916 utfördes för att uppreta domkyrkans äldre byggnadshistoria, anträffades i södra korväggens murverk ett där inmurat fragment av en på båda sidor ornerad kalkstenshäll.¹ Fragmentet, som mäter omkring 40×40 cm., har en ornering, som jämte den därtill fogade inskriftens placering gör det tydligt att hällen en gång utgjort en gavelhäll till ett gravmonument likt det nyss behandlade från Eskilstuna.

Inskriften är visserligen på latin (kanske vårt äldsta latinska originaldokument) och med latinska kapitaler, om också möjligen något runinfluerade. Men dekoren är helt den inhemska och bör dateras till senare hälften av 1000-talet och full kristen tid. Stenen är deponerad i Stat. hist. mus. (inv. 15889).

Orneringstekniken är densamma som å Eskilstunamonumentet. Resultatet alltså en platt relief av bandslingor och inskriftsband.

¹ S. Curman och A. Romdahl: Linköpings domkyrka. Undersökningsarbeten 1911—1916. Meddel. från Österg. forn.- och museiför. 1918, p. 11, fig. 2, 3.

Inskriftens band äro röda, mot vilka bokstäverna sticka av mörka, möjligen färgade mörkblått. Resten av stenens yta, inräknat en änd-slinga, är blå med spår av rött i konturerna. Stenens motsatta sida har i allmänhet gråblå bottenton, utom å en större upphöjd yta, som är röd. F. ö. ses endast osäkra spår av röda orneringskonturer, men väl små röda färgklickar här och var.

13—17. *Öland*. Köpings s:n. År 1915 anträffades i en åker intill kyrkogården 17 fragment av runstenar av kalksten. 16 förvaras i Stat. hist. mus. (inv. 15535).

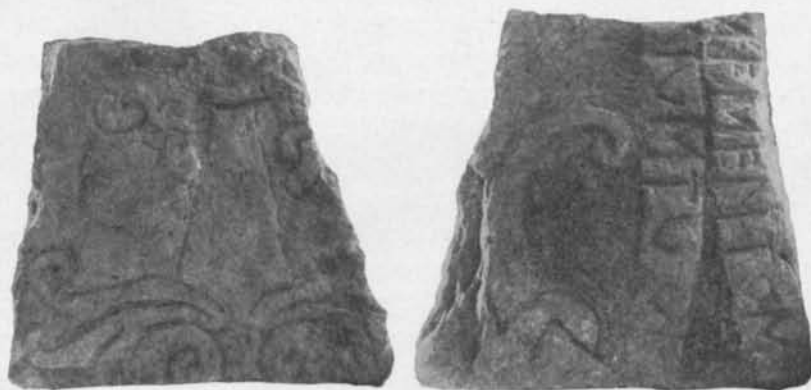

Fig. 106. Fragment av gravhäll, Linköpings domkyrka.

Nuvarande prof. Hj. Lindroth, som för tillfället vistades på platsen, har beskrivit fyndet¹ och funnit att det icke är 17 fragment av en och samma sten, utan fragment av 16 olika stenar. Fyra ha varit bestrukna med röd färg. "En visar blott svagare spår däraf, en annan företer på mellanrummen mellan runorna i slingan klara rester af en färg nära karmin och de båda andra måste betecknas som än i dag rödmålade. Den ena, hvars inskrift är anbragt på de smala sidokanterna, har alla de bredare slingorna i framsidans tomma ornament målade i karminaktigt rött, den andra har det tjocka band, där runorna stå, färgade så rikt tegelrött, att det smetar af sig vid minsta beröring. I själfva runorna har jag ingenstädes förmått säkert skönja någon färg."

¹ Nya runstensfynd på Öland, Sv. Dagbl. ²⁸/11 1915.

Enligt Lindroths uppfattning ha stenarna legat i murarna till den gamla 1805 rivna stenkyrkan, men ha troligen ursprungligen stått på en kristen kyrkogård äldre än denna kyrka. Å ett av fragmenten ses en del av ett kors. Enligt samma forskare kunna fragmenten dateras till tiden "c:a 1050—in på 1100-talet".

År 1924 framkommo ytterligare 8 fragment av kalkstensrunstenar, nedvräktas från långhusmurarnas krön å nuvarande kyrkan. De tillvaratogs genom amanuensen A. Billow. Tyvärr har jag ej kunnat jämföra dessa fragment med de föregående, emedan dessa ligga allt för oåtkomliga i museets magasin, men de tillhöra ungefär samma tidsskede och torde också vara kristna monument. Vid en jämförelse mellan Lindroths och Billows beskrivning på färgförekomsten, torde dock åtminstone två av fragmenten tillhöra en ny sten. Enligt Billows beskrivning äro fyra av fragmenten av röd och två av rödgrå kalksten. En av de förra visar den yttre, runförsedda slingan samt en bred djurslinga innanför rödfärgade. Slingorna äro i låg relief. Runorna äro icke målade. Ett annat liknande fragment visar rött å såväl slingor som botten. De två rödgrå bitarna, som möjligen höra samman, visa däremot röd färg i sammanlagt nio runor samt dessutom (å det ena fragmentet) spår av svart färg i konturlinjerna av runslingan. Fragmenten förvaras i Stat. hist. mus. (inv. 17565).¹

Då jag här ovan upptar Köpingstenarna såsom n:ris 13—17, måste nog detta anses vara ett maximum. Man får icke förbise troligheten av att vi här även ha att göra med komplicerade monument, jfr t. ex. Lindqvist (anf. arb. p. 64—72) bl. a. just angående Köping. Ett sådant monument innehåller ju flera hållar (Eskilstunamonumentet ända till 5 stycken), och i en sammanställning som denna böra då dessa upptagas under ett nummer.

18—19. *Gotland*. Ardre kyrka. Vid reparation av kyrkan anträfades år 1900 ett antal run- och bildstenar av grå sandsten, vilka otvivelaktigt bildat gravmonument, besläktade och relativt samtida med de fastlandssvenska, vilka Lindqvist behandlar i anf. arb. Medan dessa senare med full visshet torde kunna fastslås vara kristna monument, synas till en början Ardrestenarna svårligen kunna inrangeras som sådana. De sakna varje kristen formel eller uttryck,

¹ Ytterligare ha inkommit från stort sett samma fyndplats: 3 fragment (inv. 15893) och 2 fragment (inv. 17688). De visa, mig veterligt, inga spår av färg.

och figurframställningen visar rent hedniska motiv. Emellertid ha ju dylika motiv bevarats i nordisk konst än längre ner i tiden. Fyndens förekomst inom kyrkan får ej heller förbises. I vilket fall som helst böra de dateras till missionstiden och man får f. ö. nöja sig med att uppvisa, att de i form och utsmyckning äro ett led i en inhemsk hednisk utvecklingskedja.

H. Pipping har utförligt behandlat dessa monument¹, och lämnat förträffliga avbildningar av de sju stenar, som efterforskningarna bragte i dagen. I några fall visar sig orneringstekniken såsom inhuggning av konturlinjer, men i de flesta fall ha bottenfälten nedsänkts (och kraftigare än i förut behandlade fall), varigenom orneringen framträder i skarp plattrelief. Under granskning på platsen av stenarna fann Pipping att tre av dem " varit delvis betäckta med rödfärg, näml. V, VI och I". "Färgämnet hittades dels i de rännor, som bilda runstafvarna, dels på bottenfälten." Han anser att framställande av ornament och inskrift skett efter en metod, som blivitt uttänkt just med hänsyn till färgningen. Han påvisar nämligen, att det nedsänkta fältet liksom fortsätter in i runorna, vilka återigen aldrig löpa ut till ytterkanten av stenarna. "Således, om man lägger stenen vågrätt och håller en röd vätska öfver densamma, samlar sig vätskan i fördjupningarna och därvid komma runorna att framträda röda mot en bakgrund af stenens naturliga färg, medan figurerna visa sig i naturfärg mot röd bakgrund."

Några större färgade partier vare sig av ornering eller skrift anträffades icke (anf. arb. p. 4, 9, 27, 29). Ett prov togs på föranstaltande av riksantikvarien H. Hildebrand och undersöktes på kemisk väg. Det befanns vara mönja.

Ardrestenarna förvaras nu i Stat. hist. mus. (inv. 11118, 11458). Pipping daterar dem till tiden 990—1050. De upptagas här såsom två n:r, emedan jag tror att de utgjort två olika monument.

20. *Gotland*. Stånga kyrka. Här har enligt Pipping² av O. W. Vennersten anträffats ett runstensfragment av sandsten av liknande typ som Ardrestenarna. Ornering i plattrelief. De ena sidan "synes

¹ Om runinskrifterna på de nyfunna Ardrestenarna i *Skrifter utg. av K. Human. Vet. samf. i Uppsala VII* (1901). Efter en utförlig motivering (p. 42 ff.) kommer han till den slutsatsen att stenarna icke kunna vara kristna. Den tolkning han ger inskriftsfragmentet på sten II ("...i Garda, som var en berömd tempelpräst") överensstämmer med denna ståndpunkt.

² Anf. arb. p. 66—67, fig. pl. VIII.

hafva varit helt öfverdragen med en mörk svartbrun-röd färg, som i bottenfältet ljusnade vid skrapning". På den andra sidan "syntes svaga spår af rödaktig färg på två ställen af bottenfältet".

Stenen torde tillhöra 1000-talets mitt.

21. *Norge*. Nordmøre, Tingvolds kyrka. Stephens¹ meddelar, att den tidigt medeltida runsten av marmor, som sitter i denna kyrkas kor, har något slags färgfyllnad i runorna. Hans källa är ett manuskript från 1730, som härrör från prästen på platsen Peder Harboe, och där det heter: "effterfølgende skrift udgravet og hver bogstav eller prik en halv nagl dyb fyldt med noget som sortglin-sende Sement". Inskriften är betydligt yngre än de här ovan anförda fallen, men jag har medtagit det på grund av att det är det enda fall, som är känt från Norge av färgtillsättning å runstenar.

22. *England*. London. S:t Pauls kyrkogård. Den här 1852 anträffade stenen med sitt runstensdjur och med runinskrift på ena kanten, skiljer sig visserligen i detaljer, men icke alls i princip från ovanbeskrivna svenska sammansatta gravmonument. Den finnes utförligt beskriven av G. F. Browne² och L. Wimmer.³ Här liksom å Ardrestenarna visa varken inskrift eller ornering några kristna tendenser, men med än större säkerhet än beträffande de gotländska stenarna torde kunna sägas om den engelska, att den tillhört ett gravmonument över en kristen man. Monumentet träffades på 20 fots djup, stående på lut i den ursprungliga markytan och intill en fördjupning, vari fanns skelettdelar.

Ornering har anbragts som å Ardrestenarna och framträder i plattrelief. Det är ornamentet självt, som å den engelska stenen visar spår av färgbeläggning, och icke bottenfältet. "Sculpturens överste Overflade har været bedækket med en meget mørkeblaa Farve, som endnu er ret kendelig paa Originalen" (Annaler 1852).

Det är alltså ett motstycke till Eskilstunamonumentet, som här föreligger, men det är av allt att döma något äldre. Wimmer daterar stenen till tiden omkr. 1030.

23.⁴ *Uppland*. Håtuna s:n. Under sommaren 1931 har vid Norränge

¹ Anf. arb. p. 91. Jfr Liljegren n:o 2023.

² Archæolog. Journal, London, vol. XLII, p. 251 ff.

³ De danske Runemindesmærker I (1907—08), sid. CXXXV. Se även Annaler f. Nord. Oldk. 1852, p. 276.

⁴ Nr 23—25 ha kommit till förf:s kännedom efter uppsatsens sättning och äro tillagda i korrekturet.

gård sprängts en sten, som befanns vara en dittills okänd runsten i Asmund Karasons stil och korsmärkt. Röd färg kunde iakttagas i 25 å 26 runtecken, tydligen bevarade genom att denna del av stenen legat i lera. Färgen är tydlig, men sparsamt bevarad. Prov, som tagits av konservator G. Olsson, ha mikroskopiskt och mikrokemiskt undersökts av prof. P. J. Holmquist. Det innehöll "intet annat färgämne än av järnoxid rödfärgad fältspat och utgöres av stofffin sand eller grus, i vilket sådan fältspat utgör en väsentlig beståndsdel".

24. *Södermanland*. Tumbo s:n. Ur kyrkans vägg har sommaren 1931 av kyrkoherde Lagergren uttagits en korsmärkt runsten. Röd färg iakttogs därvid i vissa ristningslinjer, men ytterst sparsamt. Sålunda i korset samt i ett runtecken (aman. H. Arbman). Färgen var i det senare fallet klart röd, cinnoberliknande. Analys av apotekare J. E. Sjöberg i Eskilstuna visade närvaro av järn. Stenen, som är av grovkornig gneis, har i inskriften formeln "kup . hialbi . ant".

25. *Östergötland*. Vreta klostets s:n. Enligt benäget meddelande av intendenten Erik Lundberg har vid restaureringen av kyrkan anträffats några hållfragment med sen runstensornering, vilka visa spår av färgbeläggning. Stenarna äro icke närmare undersökta.

Härmed äro de av mig kända fallen av målade runstenar eller runornamenterade hällar uppräknade. Jag kan emellertid icke underlåta att även hänvisa till en grupp likartade företeelser, som den gamla runkännaren Stephens omnämner i detta sammanhang. Hans påpekande är desto märkligare som han å nordiskt område endast kände till uppgifterna av Bureus (Vaksalastenen) och P. Harbø (Tingvoldstenen). På tal om runmonumentens utförande säger han (anf. arb. p. 90): "Whether or no Color or Gilding was employed, to fill in the interstices and give relief, is doubtful. I am inclined to think it was, at least in some cases, several of the finest and most elaborate stones being carved in very shallow lines. Traces of Color have been observed on the oldest stones in England and Wales." Han lämnar en mer direkt lokalisering genom citat av en annan forskare (J. Raine): "Some traces of the Christian worshippers in Saxon days have been recently discovered (in Chester in North-England) in the shape of several fine crosses which still bear traces of colour."

Beträffande Irland citerar Stephens Mr O'Neill¹, som just hän-

¹ The Fine Arts and Civilization of Ancient Ireland, 1863, p. 74.

visar till den gamla irländska konstens färgglädje och anser det fullt förklarligt, om färg använts även vid byggnader och monument. "What strengthens this idea is that some of the crosses are carved in very low relief; ... colour was indispensable for these. Again, there is much carving on the crosses in situations which could not be seen unless aided by colour; and another fact is, that many of the intricate, interlaced patterns on the crosses are found to be composed of several bands, which are so arranged as to form symmetrical patterns; but this arrangement cannot be seen unless displayed by colour."

Det kan vara nog med dessa äldre hänvisningar till det brittiska kristna området, med vilket icke minst Sverige under 1000-talets första hälft stod i så livlig kulturförbindelse särskilt i missionshänseende. Det är ju också påtagligt, att av ovanstående 25 mer eller mindre säkra fall intet med säkerhet är okristet, medan det stora flertalet med absolut visshet äro kristna. Intet fall synes gå bortom 1000-talets början. Ett starkt kristet inflytande torde alltså kunna ligga bakom seden att med bjärta färger och reliefer framhäva framför allt djur- och bandslingorna å de nordiska runornamenten, även om dessa ornamentsmotiv som sådana skulle ha framvuxit på inhemsk botten.

Intensiteten av denna sed framgår icke av de få bevarade fallen. Men vi ha anledning att draga den slutsatsen, att åtminstone flertalet av de gravmonument, som stå Eskilstunakistan mer eller mindre nära, också ha kunnat vara målade. Dessa monument äro betydligt fler än dem av Lindqvist behandlade, hans uppsåt var ju endast att följa vissa mer utvecklade typer. Man bör nog även tänka sig gravmonument av trä med ornering på enahanda sätt.

Går man från dessa mer komplicerade monument över till den "vanliga" runristningen, blir frågan betydligt svårare. Bland fallen här ovan är det endast tre, där färg bevisligen iakttagits i en sådan runstens skrift samt två, där skriften själv talar om målning (därav den ena om runorna såsom röda). Frågan är, om man av detta fåtal uppgifter vågar draga slutsatsen att massan av de vanliga runstenarna varit målade, vare sig det gäller ornament eller runor eller båda. För min del anser jag mig icke kunna det, särskilt icke då det gäller monument i urbergsarter, vilket ju är det vanligaste materialet. Någon slutgiltig lösning på denna fråga torde

aldrig kunna lämnas. Det i uppsatsens förra del gjorda uttalandet om hållristningarna måste emellertid gälla även för runristningar, nämligen att en i sten eller berg huggen linje, så länge den är färsk, sticker bjärt av från den yta vari den huggits. Detta gäller icke så mycket sandsten och kalksten, utan framför allt granit och då naturligtvis allra mest fasta klippor eller andra ytor, vilka med säkerhet äro ursprungliga, alltså mörka.

Det förefaller mig vara det naturliga, att skriften i dylika ytor, från början och även i allmänhet sedan, fått framträda genom linjernas naturliga ljusa färg och genom skuggornas spel i fördjupningen. Jag anser mig ha ett mycket kraftigt stöd i denna min uppfattning av den omständigheten, att så vitt jag vet alla medeltida och därpå följande gravmonument avsetts att verka på detta naturliga sätt, trots att materialet ofta är kalksten eller sandsten. Det är först i modern tid, som seden att förgylla eller på annat sätt upphjälpa skriften, träder fram.

De ovan nämnda få exemplen på imålning även å vanliga runstenar kunna givetvis icke förbigås. Jag anser dock, att man icke får generalisera på grund av dessa få fall, även om det är fullt riktigt, att en eventuell färg i de flesta fall icke bör ha kunnat bevara sig å en i det fria stående runsten. Man har enligt min mening gått för långt, när man som Brate¹ säger att "någon färg måste uppenbarligen hafva förtydligat ristningen, om den skulle kunna läsas af dem, som färdades förbi". På samma sätt uttala sig Almgren², v. Friesen³ och H. Hildebrand⁴, den senare dock något mer tveksamt.

Med vanliga runristningar menar jag här i första hand ensamt förekommande. Dessa äro icke, likt dem jag ovan kallar komplicerade, gravmonument eller delar därav, utan äro minnesvårdar, antingen över någon död eller levande person eller över något en dylik person utfört, företagit eller medverkat till. Endast i undantagsfall träffas runristningen i sådan närhet eller förbindelse med en grav, att man har anledning att tänka sig ett sammanhang mellan dem. Med fullt skäl äro våra vanliga runstenar att betrakta som en utveckling av bautastenen, vilken dock i äldre perioder ofta var

¹ Skansens runstenar, p. 13.

² Sveriges fasta fornlämningar, 1 uppl., p. 45, 2 uppl., p. 79. Se även E. Ålund: Runorna i Norden, 1904, p. 30.

³ Upplands runstenar, Upps. 1913, p. 14.

⁴ Minne av Joh. Bureus, 1910, p. 184.

en gravvård. Ingenting finnes, som hindrar ett antagande att någon runskrift kunnat vara enbart målad på dylika bautastenar, sedan väl runkunskaen en gång nått Norden. Men bevisas kan det icke, lika litet som det ännu kan bevisas, att någon av våra runristningar på sten eller i berg före omkring år 1000 varit imålade.

Det finnes emellertid en typ av liknande monument, som icke får förbises, när det gäller att utreda frågan om de målade runmonumenten, nämligen de gotländska bildstenarna. Dessa ha redan en flerhundraårig utveckling bakom sig, när de uppträda i kombination med runinskrifter i så väl kombinerade former som t. ex. i Ardrestenarna, alltså på 1000-talet. Även bildstenarna äro en utvecklingsform av bautastenarna, men här är icke platsen att ingå på denna sak. Lättheten att arbeta i kalk- och sandsten har givetvis påskyndat utvecklingen av deras rika dekorativa bildframställningar. Tekniken är i allmänhet den låga reliefen. Det föreligger en mycket stark möjlighet för att den färganvändning vi sett på Ardrestenarna är baserad på en inhemsk gotländsk tradition. Givetvis skulle också dessa konstnärligt synnerligen drivna reliefbilder ha framträtt än mera livfullt, om färg använts, särskilt med tanke på att hela stenen i fråga var tillhuggen och ytan alltså lika ljus som de nedhuggna linjerna eller ytorna. Den möjligheten föreligger alltså, att ej endast en kristen, utomnordisk orneringsteknik införde stenmålningen, utan att parallellt därmed en lokal nordisk dekorativ skola gjorde sitt starka inflytande gällande. Kanske denna inverkan var den starkare? Flera vittnesbörd visa, att den gotländska stenhuggarekonsten under vikingatidens slut utövat inflytande på t. ex. Uppland.¹ När, som fallet är vid några få uppländska och gästrikiska runstenar, materialet är sandsten och ytan innanför runslingan är uppfylld av en mängd konturtecknade figurer (ej ornamentala) såsom t. ex. å Ockelbostenen, torde det verkligen ha varit en hjälp för åskådaren, om färg använts i konturerna.

Det finns även en annan anledning, som kunnat föranleda uppmålning av runor, än den att låta dem framträda tydligare eller ge monumentet en starkare dekorativ verkan. Jag avser här den magiska avsikt, som vi spåra i äldre nordisk och angränsande poesi. Oaktat där aldrig avses i sten huggna runor, kan det vara skäl att draga fram några exempel. Ett — ur Havamal — är redan nämnt

¹ Mer utförligt härom hos v. Friesen: *Uplands runstenar*, p. 20.

ovan. Det avsåg att tvinga en död till samtal. I andra kvädet om Gudrun står om den glömskebägare, som Grimhild räckte: "Stodo i hornet stavar många, röda runor, dem jag ej reda kunde."¹ Om blodbestrukna runor på hornets utsida såsom ett profylaktiskt medel talas i Egil Skallagrimsons saga och Grettesagan nämner dylika runor i besvärjelsesyfte. De blodbestrukna tecken, som anbefallas i vissa häxformulär från Island, ha samma innebörd. Likaså möjligen de av Liljegren² nämnda, på valrosständer "i målrutor på skrivna röda märken", som skulle antyda storlek och beskaffenhet av varan.

Nyss antyddes möjligheten av att bl. a. lokal, inhemsk nordisk tradition skulle kunna ligga bakom framträdandet av stenmåleriet å vissa bestämda typer av 1000-talets monument. Genom att studera vikingatidens träskärarekonst skall man finna att även allmänna nordiska företeelser bilda förutsättningar för den enligt ovan uppräknade vittnesbörd under 1000-talet framträdande stenmålningen. Jag avser här icke själva runornas uppmålning, utan det rent dekorativa stenmåleriet å ristningarna. Då emellertid min avsikt med denna uppsats icke är att göra en stilistiskt-teknisk utredning, nöjer jag mig med några påpekanden.

Tack vare Osebergs-, Gokstads- och Jellingefynden veta vi, att i våra grannländer, och då givetvis även hos oss, träskärarekonsten stod mycket högt under hela vikingatiden och det är lätt att förstå, att framförallt plattskärningen tekniskt sett måste ha varit den basis, från vilken stenreliefen under 1000-talet utgår. I denna träskärarekonst och icke minst i plattskärningen användes i stor utsträckning färger såsom ett förtydligande eller till och med substituerande uttrycksmedel, eller som Shetelig säger såsom "et akkompagnement til træskjærerens modellering av formen".³

Början till färgdekor å trä tycks ske genom en försiktig användning av svart färg som ersättning för skurna linjer. Senare användes denna färg som täckfärg för plastiska partier, varefter rött kommer till för att framhäva vissa mönster, och till sist möta så-

¹ Gödeckes översättning, strof 22.

² Runlära, p. 159.

³ Osebergfundet, B. III, 1920, p. 233 (kap. Maleri). Självständig målning känner Shetelig endast i ett fall, vilket dock icke behöver betyda annat än att dylikt måleri haft svårare att bevara sig till våra dagar.

väl svart och rött som gult.¹ Även självständig färgdekor föreligger, dock alltid mer eller mindre strängt anpassande sig till skurna konturlinjer eller annan formgivning. Verkställd analys av en gulvit bottenfärg från Osebergsfynden uppvisar järnockra och något zinkvitt, de svarta linjerna innehöllo kimrök och sot. Om binde-medlet finnes ingen upplysning. Beträffande Gokstadfyndens målning tror man dock att bindemedlet varit tran, varför resultatet av blandningen blivit oljefärg.

Av särskilt intresse för 1000-talets svenska stenmåleri är Jellingefyndet från södra Jutland (fynd ur drottning Tyras hög).² De här funna, på båda sidor dekorerade träornamenten visa just den olika färgbehandling av bårder och slingornas kroppar f. ö., som kunde iakttagas på Sundbyhällen. Rött, gult och svart har använts, av allt att döma oljefärg. Den gulaktiga färgen visade sig vid kemisk undersökning innehålla blyoxid. Troligen har färgen ursprungligen varit vit, blyvitt alltså.

Ett målat ornament från Danmark av ännu större intresse för svenska förhållanden finnes på ett stycke av ett hammarband(?) från Hörning kyrka på Jutland.³ Plankan är målad på båda sidor, på den ena i samband med en reliefframställning. Det är denna sida, som nu i första hand intresserar. Det är en smal, elegant ormslinga med ett huvud av den typ vi så ofta anträffa på sena uppländska runstenar. Det hela är målat: botten svart, ormen gul med rött öga, röd nacktofs och röd nosflik. På sidorna går en röd och en växlande svart- och rödmålad rundstav. Den andra sidan är må-

Fig. 107. Målat träornament från drottning Tyras hög, Jelling, Jutland.

¹ Shetelig *anf. arb.* p. 94.

² Kongehøiene i Jellinge, Kbhvn 1875, p. 18, 23.

³ H. Petersen: *Bygningslemninger af træ fra Danmarks tidlige Middelalder*, Aarb. f. Nord. Oldk. 1894, p. 377 ff.

lad i ett rikt växtmotiv i färgerna svart, vitt och rött. Färgen bildar ett fast skal, alltså oljefärg, med undantag av en mörkbrun ockra, som färgar av sig.

Det egendomliga är, att vi icke ha prov på dylik användning av färg från tiden efter 1000-talet (stort sett). Det tycks gälla såväl trä som sten.¹ Antagligt är väl dock att Henry Petersen har rätt i sin förmodan,² att de norska stavkyrkorna haft sina rika utskärningar livade även av färger.

En sammanfattning av min mycket översiktliga framställning ger vid handen, att under vikingatidens första skede möter oss i Norden seden att framhäva reliefskärningen med färger, och att den vinner en allt starkare omfattning för att i slutet av tidsskedet även uppträda i det monumentala stenreliefarbetet. Omöjligt synes icke, att inflytelser vid detta senare utvecklingsmoment nå Norden från keltiskt-anglosaxiskt område och från Gotland. Frågan om själva runmyndernas uppmålning är svårare penetrerad. Det förefaller troligast, att den övriga färgdekoren på vissa reliefbehandlade runmonument fört med sig, att även runorna uppmålats, men att denna senare målning ytterst sällan uppträder isolerad.³ Det måste dock medges, att, på grund av att färgen icke varit motståndskraftig, någon bestämd slutsats icke kan dragas rörande den forntida frekvensen av runuppmålningen.

Då i våra dagar frågan om uppmålning av runristningarnas runor och ornamentkonturer skall bedömas, måste rent principiellt först och främst fastslås, att vi veta för litet om de forntida förhållandena för att bedöma varje framkommande fall riktigt. Endast i några få fall ha vi färgspår kvar, som ge säker ledning, men

¹ Med undantag av de gotländska, polykromt behandlade portalkapitälerna. Rörande färg å vissa dopfuntar med reliefframställningar vågar jag här icke ingå, emedan färgen synes mig påförd i senare tid.

² Anf. arb., p. 390.

³ Jag förbiser naturligtvis icke den omständigheten, att runor kunnat enbart målas (alltså utan ristning). Redan Venantius Fortunatus omtalar ju på 500-talet hur runor målades på trä ("Barbara fraxeniis pingatur runa tabellis" etc). Och att denna sed fortlevat framgår ju av många bevis, icke minst från handskrifter. I detta sammanhang kan nämnas den på kalkputsen målade runskriften i Ö. Eneby kyrka i Östergötland (Brate: Östergötl. runinskrifter, III, n:o 245). Detta slags målning hör emellertid föga ihop med mitt ämne.

dess exempel böra ju bevaras som bevismaterial och alltså icke röras. Inför massan av de andra fallen tro vi oss veta, att en del bör ha varit färgbehandlad, delvis polykromt, varvid några haft sina orneringsytor målade, andra kanske såväl dessa ytor som bottenytorna. I vissa fall ha runorna kanske stått omålade mot slingans täckfärg (Köping), i andra ha runorna lyst röda mot stenens omålade yta, etc. etc.

En "restaurering", som nu på många håll efterlyses, skulle alltså bli ganska osäker. Varken för färgvalet eller för färgens placering ges några fullt säkra hållpunkter. Ur restaureringssynpunkt anser jag därför nyuppmålning av runmonumenten oriktig annat än som experiment.

Forskaren behöver ofta under sitt arbete göra skrift och ristning bättre synliga, såväl å run- som hållristningar. Sedan forskningens barndom har därvidlag krita använts. Redan i "Rescriptet" till de danska och norska biskoparna, vilket Christian IV utfärdar den 11 aug. 1622 och som är det äldsta nordiska vittnesbördet om organiserad fornvård,¹ läses som punkt 3: "Skal alle Runebogstaver — — — opsøges — — — og en rigtig nøiaktig Afskrift af dennem hid forskikkets, og kan Lineamenta med Kride paa Stenene bedst drages og siden aftegnes — — —." Det förefaller möjligt, att den anbefallda uppkritningsmetoden går tillbaka på en folklig vana. I alla händelser stödes en sådan uppfattning av uppgiften från slutet av 1600-talet rörande runristningen vid Södertälje (jfr ovan).

En uppkritning eller en användning av lika lätt försvinnande färg kan i och för sig icke göra skada, om den icke alltför ofta upprepas. Men den tillfredsställer icke, f. ö. helt naturligt, det pedagogiska kravet. Man anser också och i viss mån med rätta, att metoden inbjuder till tillfälliga "uppritningar" med mer skadliga medel, t. ex. lösa stenar. Man har därför redan i föregående generation gjort försök med mer permanenta färger. Sålunda har Brate målat upp de till Skansen förda runstenarna med rödockra.²

¹ Finnes publicerat av E. E. Werlauff: Ole Worms Fortienester af det nordiske Oldstudium, Nord. Ts. f. Oldk. I (1832), p. 288.

² Skansens runstenar, p. 14. Tillsatsen har väl troligen varit olja. Färgen har sedan dess utplånats å dessa stenar och har icke åter ersatts. Enligt uppgift kommer detta icke heller att ske.

Han har därvid använt den metod, som även sedermera oftast brukats, nämligen att imåla runorna samt runslingans och den övriga orneringens konturlinjer.

Experimenten ha fortsatt, till en början som experiment, men snart alltmer som en nästan systematisk åtgärd. Vi äga redan ett större antal nyuppmålade runstenar. Sålunda¹ dem som förts till Uppsala och tillhöra universitetet. Dessa liksom ett antal andra i Uppland, däribland den med äldre runor vid Möjebro i Hagby socken, ha uppmålats av prof. v. Friesen. Andra i Uppland äro den vid Danderyds kyrka, vid Sollentuna kyrka, vid Edsbacka krog och Viby (båda i Sollentuna), i Spånga kyrka, vid Söderby (nu vid Veckhåll) i Bondarnö s:n. I Södermanland: Nybble i Överselö, Ekhoj i Björnlunda, Nykyrka kyrka, Kung Karls s:n vid Kungsör.² De flesta av dessa ha uppmålats med rött av amanuenserna K. A. Gustawsson eller I. Schnell vid Stat. hist. mus. I ett fall har grå oljefärg använts (Björnlunda), i ett annat fall svart (Spånga). I Närke finnes vid Götunda en med vit oljefärg uppmålad runsten.

Den vita oljefärgen har eljest helt förkastats. Den användes även experimentellt av Hist. museets tjänstemän vid hållristningar i Bohuslän år 1904, men experimentet fick så avskräckande resultat, att det icke upprepades.

Polykrom nyuppmålning av runstenar känner jag icke, om jag undantar Lundagårdsstenen.³ Här rör det sig dock om en uppkritning verkställd av doc. I. Lindquist. Flera färger (vitt, svart, rött och gult) ha därvid använts att helt täcka figurernas ytor. Den härigenom uppkomna färgväxlingen ter sig, av fotografi att döma, synnerligen fantasiväckande och tilltalande. Någon säkerhet för att färgvalet är det rätta finnes icke, men enligt vad doc. L. muntligen meddelat mig har en stor del av ristningsdekoren omöjligt kunnat ses, om icke färger använts.

Även den mest frenetiska anhängare av runuppmålning har givetvis krav på, att det skall ske utan risk för monumentet och på ett i tolkningsavseende fullt tillfredsställande sätt. Det senare

¹ Någon fullständig uppräknning avses icke.

² Tidigare även Blista, Billsta och Frölunda i Sorunda, vid Söderby i Salem och vid Turingevägen i V. Tälje, men dessa ha åter avtvättats vid prof. Wesséns undersökningar 1930.

³ Se Sture Bolin: Skånelands historia I (1930), plansch vid p. 146.

kräver, att det är en kunnig runtolkare, som utför eller direkt leder åtgärden, helst alltså en språkman. Det har emellertid visat sig, att uppmålningar är något, som man tror kan företagas av vem som helst utan överenskommelse med fornvårdsmyndigheterna. Följden är den, att olämpliga färger användas, som äro svåra att få bort, att imålningen sker klumpigt och att grova tolkningsfel göras.¹ Det sista har tyvärr även förekommit, när en ej språkvetenskapligt skolad arkeolog för penseln.

Riskerna för monumentet ligga dels i färgen själv, dels i de medel, som användas när färgen skall borttagas (för vetenskaplig undersökning). Det gäller därför, om en uppmålning skall tillåtas, att finna en färg, som är så lätt flytande som möjligt och som kan lätt tvättas bort utan risker för stenen eller dess ristningar. För att undvika för många avtvättningar är det av vikt, att uppmålningen sker efter sakkunnig tolkning och helst under övervakande av samma eller lika kvalificerad person, som utfört tolkningen.

Färgen får icke innehålla sådana ingredienser, som kunna tänkas skada stenen, eller som försvåra eller omöjliggöra en borttvättning. Den får naturligtvis ej heller för bjärt lysa i ögonen, utan bör vara matt och väl avvägd mot stenens egen färg. Borste bör icke användas vid avtvättningen, torkning genom uppvärmning icke heller. Här nedan meddelar museets konservator Gillis Olsson resultaten av sina färgexperiment för runstensuppmålning:

"Statens hist. Museums konserveringsanstalt har av Riksantikvariens anmodats att framkomma med en för imålning av bild- och runstenar särskilt lämpad färg. De fordringar, som härvid uppställts på färgens egenskaper, gå i huvudsak ut på att densamma ej får skada stenen samt att färgen, om så erfordras, lätt skall kunna borttagas från stenen.

Försök hava utförts med en blandning av en jordfärg (bränd terra) och ett cellulosalack som bindemedel. Den så erhållna färgen torkade hastigt och gav vid riktig proportion mellan färgämne och bindemedel en matt yta, och var vidare mycket lätt att avlägsna från stenen genom tvättning med aceton. Den visade sig emellertid föga beständig, i det den efter någon tid flaggade av,

¹ Sålunda klagar Brate över den med vanlig oljefärg uppmålade Segerstadstenen i Knivsta s:n, L. 563, Ms i ATA.

vilket torde bero på, att stenytan vid bemålningen ej varit tillräckligt torr. På grund av de svårigheter, som alltid måste uppstå för att i tillräcklig grad torka stenytan, har cellulosalacket övergivits som bindemedel. Försöken ha fortsatt med en av A.-B. Wilh. Becker framställd färg, kallad "Mattol". Enligt fabrikantens uppgift är denna färg en oljelackfärg, som, hastigt torkande, ger en matt yta. Denna färg har hittills visat sig väl uppfylla fordringarna enligt ovan och har också visat sig fästa väl på stenen, utan särskilda åtgärder för stenytagens torkning. I jämförelse med cellulosalackfärgen är Mattol svårare att avlägsna, ett förhållande som sammanhänger med dess större beständighet och vidhäftningsförmåga. För att borttaga denna färg användes blandningar av aceton, sprit eller bensol. Försöken ha ännu ej visat om denna färg skadar stenytan eller ej, dess sammansättning talar emellertid för dess oskadlighet."

För att få en rättvis bedömning av den aktuella frågan om framför allt runristningars uppmålande har riksantikvarien anhallit om yttranden från några arkeologer och några runforskare. Det är i sin ordning att här referera det huvudsakliga innehållet i de inkomna svaren. Alla ena sig om den röda färgen.

Professor O. Almgren anser det önskvärt, att åtgärden "i ganska stor utsträckning bleve genomförd". "Dock torde man böra fastslå den huvudregeln, att endast fullt säkra ristningspartier imålas, medan de mer eller mindre osäkra lämnas alldeles orörda." Han rekommenderar som färgmedel blodsten upplöst i vattenglas, vilket enligt en kemists utsago skulle äga förmågan att outplånligen intränga i stenen utan att täcka dess yta. På så sätt skulle ju ristningsytan ständigt vara tillgänglig för kontrollerande studier, utan att färgen behövde avlägsnas.

Professor E. Wessén har den uppfattningen, att ett ifyllande med permanent färg skulle vara ett effektivt medel att skydda vissa för skadegörelse lätt utsatta ristningar. Åverkan beror i de flesta fall på okunnighet om ristningens tillvaro. "Naturligtvis ifrågasättes icke att alla våra ristningar skulle ifyllas på detta sätt. I första rummet böra ifrågakomma dels sådana, som av fornminnes- eller turistintresse äro särskilt uppmärksammade, dels sådana som äro otydliga eller okända för bygdebefolkningen eller annars kunna befaras bli utsatta för skadegörelse."

Professor O. v. Friesen uttrycker sig helt kort: "Det är risk, att, om Historiska museet låter ifylla en del stenar på ett tillfredsställande sätt, detta kommer att uppmuntra nitälskande lekmän att ifylla andra stenar på ett mindre tillfredsställande sätt."

Författarens yttrande, vari antikvarien O. Frödin instämt, föreligger i utvidgad form i denna uppsats.

Enligt min mening, som utformats under ett mångårigt sysslande med dylika frågor, utgör en nyuppmålning ett våldsamt ingripande på fornlämningen själv, och ett ingripande, som till stor del stöder sig på rent subjektiva antaganden. Det rör sig här icke om en fornlämning, vars olika delar ligga så klara, att en rekonstruktion ger sig själv. Åtskilliga minst lika goda, men helt olika möjligheter finnas. Vidare utgör åtgärden ett våldsamt avklädande av den stämning och det skönhetsvärde, som redan vilar över den gamla skrift- eller bildytan. Det verkliga och säkra får vika.

Vad återigen det skydd för ristningen beträffar, som skulle ligga i att densamma uppmålades, tror jag att det är ett imaginärt värde. Läget i eller i närheten av befolkade platser ger alltid ett visst, om också långt ifrån absolut skydd. En uppmålning skulle icke ge någon större säkerhet att tala om. Den, som tagit del av vad som skett i nådens år 1930 med de inhägnade och anslagsförsedda, sedan generationer kända och livligt besökta hållristningarna i och invid Norrköping,¹ litar icke mycket på åtgärder av den art, som drar uppmärksamheten till en fornlämning. Svenska folkets ursinne uppeggas snarare genom sådant. Och de risker, som vila över en utom allfarvägarna belägen fornlämning, minskas endast teoretiskt genom pedagogiska skyddsåtgärder. Det är det levande intresset, bygdekänslan, som skall görat.

Det ges två grupper av njutare, forskaren och allmänheten. Den förra vill helst ha monumentet orört vid sitt studium. Vad vill en allmänhet, som icke har tid eller förutsättningar att tränga djupare? För den, som söker en runristning eller en hållristning med verklig känsla, ligger väl fornlämningens största charm i dess mystik och den glädje, som ligger i att med egen fantasi söka

¹ Den i staden liggande hållristningsklippan hade överfyllts med namnmålningar, de vid Ekensberg med namnhuggningar i massa, ej blott mellan, utan även över figurerna.

lyfta litet på denna mystik. Den åter, som besöker en dylik plats endast för att så hastigt som möjligt inregistrera en ny sevärdhet, blir naturligtvis lätt otålig inför det motstånd, som fornlämningen själv bjuder, och han fordrar att få sin lätt begripliga färgplansch tillrättalagd.

Naturligtvis finnas även bättre motiv än så bakom uppmålningsförslagen. Utöver känslan att vilja återställa ett monument i dess antaget ursprungliga skick, finnes även en känsla av den pedagogiska vikten att få detsamma förtydligat. Och härav skulle då även fornvården draga fördel. Det fordras kunskap för att upparbeta ett intresse och kunskap för att vidmakthålla det. Det är fullt riktigt, att en runskrift liksom blir mer handgriplig, om den står bjärt uppmålad och lyser i allas ögon. Även det minsta barn kan få sin vetgirighet stillad. Och barnets föräldrar skola kanske visligen akta sig att spränga sönder ett så välskött monument. Den bilande turistens tillfredsställelse med fornvården kommer att tillväxa.

Men är detta tillräckligt för att försvara åtgärden? Människan fordrar kunskap, men frågan är om icke den i detta fall skall kunna ernås på annat sätt (t. ex. genom små vidsatta beskrivningar). En uppmålning skall visserligen ge en del värden, men om den besökande fall efter fall ställes inför en skolmästaraktigt tillrättalagd andlig njutning, torde den snart ge en ganska fadd smak i munnen. Den omedelbarhet, den handgripliga känsla av att man står inför ett monument, varöver ännu fornkonstnärens skugga vilar och endast hans, försvinner vid en uppmålning och därmed försvinner en av monumentets rikaste tillgångar.

En fornlämning är en fornlämning och kan icke göras ny — får icke. Lika litet som en gammal byggnadslämning får återställas i ett antaget skapelseskick, bör en runristning få det, även i de fall där man vet eller tror sig veta hur den sett ut. Man bygger icke upp en fornlämnings försvunna delar ånyo, därför att man kan bevisa att de funnits. En fornlämning är en fornlämning och den skall tala sitt eget språk.

I fråga om runristningar är detta uttryck att taga i bokstavlig bemärkelse. Det rör sig här om vårt språks äldsta dokument, en oskattbar källa för forskningen. De pedagogiska intressen, som nyss berördes, komma här i opposition mot de vetenskapliga, men

i omvänd proportion. Ju tydligare en inskrift är, desto mindre intresse är det för den pedagogiska skolan att få den uppmålad. Och tvärtom. Men ju mindre tydlig en inskrift är, desto större intresse har forskningen av att den icke uppmålas, emedan uppmålningen försvårar tolkningen. Inskriften är icke ristarens manuskript, men är att betrakta som ett första korrektur. Den eventuellt uppmålade texten inneslöt möjligen runmästarens korrekturändringar, men en nyuppmålning i våra dagar innesluter så lätt den individuella runtolkarens felläsningar.

ZUSAMMENFASSUNG.

Gustaf Hallström: Soll man Runensteine und Felsenzeichnungen nachmalen? II.

Nachdem Verf. in der ersten Abteilung des Aufsatzes das nordische Material von Felsenzeichnungen geprüft hat, das jedoch, soviel wir wissen, nirgends einen Beweis für einen ursprünglichen Farbenzusatz zu den Linien liefert, berichtet er in der zweiten Abteilung über die Beispiele von Färbung von Runensteinen, die bekannt sind, und geht dann zu einer grundsätzlichen Erörterung der Frage über, ob es zweckmässig ist, aus pädagogischen oder ästhetischen Gründen oder um den Zeichnungen grössere Anziehungskraft als Sehenswürdigkeiten zu verleihen, dieselben nachzumalen. Es wird hierbei betont, dass wir zu wenig von den vorzeitlichen Verhältnissen wissen, um jeden vorkommenden Fall richtig beurteilen zu können. Nur in einigen wenigen Fällen sind Farbenspuren erhalten, die einen sicheren Anhalt gewähren, diese Fälle müssen ja aber als Beweismaterial bewahrt bleiben und dürfen nicht zu Versuchszwecken benutzt werden. Bezüglich der Masse der anderen Fälle glauben wir zu wissen, dass einige gefärbt, teilweise polychrom gefärbt gewesen sein müssen, wobei in gewissen Fällen die Zierflächen, in anderen vielleicht sowohl diese wie auch die Grundflächen und wieder in anderen nur die Runen bemalt gewesen sind usw. Ein Nachmalen muss daher ziemlich unsicher bleiben und wird vom Verf. ausser als Experiment abgelehnt.

Man baut nicht die verschwundenen Teile eines Denkmals aus alter Zeit wieder auf, weil man beweisen kann, dass sie einmal vorhanden gewesen sind. Das Denkmal soll seine eigene Sprache reden, was hier in buchstäblichem Sinne genommen werden muss, da es sich um die ältesten Dokumente unserer Sprache handelt, eine unschätzbare Quelle für die Forschung. Die pädagogischen Interessen stehen hier den wissenschaftlichen entgegen. Je deutlicher eine Inschrift ist, von um so geringerem Interesse ist aus pädagogischem Gesichtspunkt eine Nachmalung derselben und umgekehrt. Je weniger deutlich aber eine Inschrift ist, ein um so grösseres Interesse hat die Forschung daran, dass sie nicht nachgemalt wird, da die Nachmalung die Deutung erschwert.